

Constantin RUSNAC,
doctor în drept, lector universitar al Catedrei „Științe penale”
a Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI,
Alexandru SCALEȚCHI,
doctorand

ASPECTE REFERITOARE LA NATURA JURIDICĂ A LEGITIMEI APĂRĂRI

Rezumat

Lucrarea conține o analiză aprofundată a naturii juridice a legitimei apărări. Autorul susține că legitima apărare nu este doar un drept al fiecărei persoane, dar la întrunirea anumitor circumstanțe ea devine obligație.

Cuvinte-cheie: drept, obligație, răspundere penală, lăsare în primejdie, legitimă apărare.

Résumé

L'article se concentre sur la nature juridique de la légitime défense. L'auteur soutient que la légitime défense n'est pas seulement un droit de chaque personne, mais dans certaines circonstances, elle devient une obligation.

Mots-clés: droit, obligation, responsabilité pénale, laissant dans la détresse, légitime défense.

Introducere. Natura juridică a legitimei apărări a constituit pe parcursul evoluției societății un concept mereu pus în discuție de către diverși specialiști – nu doar juriști, ci și filosofi.

Material și metode. În calitate de metode de cercetare au fost folosite metoda logică (analiză, deducție și sinteză) și comparativă. Cercetările întreprinse se bazează pe studiul legislației naționale, internaționale și doctrinei în materie de drept penal.

Rezultatul discuției. Referitor la legitima apărare putem evidenția următoarele concepții:

1. Teoria dreptului natural. În conformitate cu teoria dată, dreptul la legitimă apărare constituie un drept înnăscut al fiecărui om fiind determinat de însăși natura lucrurilor (Ciceron, Matius).

2. Teoria contractului social. Teoria respectivă presupune că înțelegându-se despre crearea statului, cetățenii îi încredințează drepturile înnăscute, inclusiv și cel la legitimă apărare. Însă dacă statul nu face față obligațiilor sale, atunci cetățeanul își poate realiza dreptul de sine stăător. Astfel, dreptul la legitimă apărare după caracterul său este unul subsidiar față de funcțiile de stat de ocrotire a dreptului, iar cetățeanul este în drept să se apere doar în cazul în care statul nu-l poate apăra (Barșev, Koni).

3. Hegelianismul. În conformitate cu legea dialecticii de negare a negației, apărarea în calitate de nedreptate întreprinsă față de o altă nedreptate restabilește dreptatea (violența aplicată față de violator restabilește ordinea). În conformitate cu acest punct de vedere institutul legitimei apărări se intersectează cu cel al pedepsei.

4. Învățătura etico-juridică a lui Arthur Schopenhauer. În conformitate cu regula de bază – *causa causae est causa effectus* (din lat.: cauza cauzei la fel este cauza efectului) – „cauza faptului că eu trebuie să mă apăr de atentatul altuia este el însuși și nu eu, astfel, eu pot să mă împotrivesc tuturor atentatelor din partea lui fără a-i cauza astfel nedreptate”.

5. Concepția sintetică (Taganțev, Serghievski). Această concepție constă în sintetizarea tuturor aspectelor pozitive ale teoriilor enumerate mai sus. Anume în limitele acestei doctrine se dezvoltă majoritatea concepțiilor contemporane cu privire la legitima apărare.

Majoritatea penaliștilor, inclusiv autori precum St. Botnaru, A. Șavga, Vl. Grosu, M. Grama, Н. Соколов, И. Чупаленков, Э.Ф. Побегайло, В.П. Ревин, В.П. Кашепов, А.А. Гравина apreciază că legitima apărare reprezintă un drept subiectiv [11, 269; 10, 60; 9, 6; 6, 299], garantat de constituție [1, art.24], pe care în mod egal îl au toate persoanele indife-

rent de pregătirea lor profesională sau specială, precum și de serviciu.

Totuși în literatura de specialitate contemporană se argumentează poziția că de la această regulă generală fac excepție persoanele în ale căror atribuții de serviciu intră apărarea drepturilor persoanei, a intereselor publice. De exemplu, se afirmă că pentru polițiști legitima apărare devine o obligație. Este susținută această opinie în particular și în doctrina penală a Republicii Moldova. Astfel, E. Florea, N. Gonciar consideră că în anumite cazuri speciale legitima apărare constituie nu doar un drept, ci și o obligație, care reiese din împuternicirile de serviciu ale colaboratorilor poliției, vamei, militarilor etc. [12, 40]. Astfel, alin. (1) al art. 18 al Legii cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului [3] prescrie obligația poliției de „a apăra viața, integritatea corporală, sănătatea și libertatea persoanei, proprietatea privată și publică, alte drepturi legitime ale persoanei și comunității”. Constantin Florea afirmă, de asemenea, că pentru o anumită categorie de persoane legitima apărare constituie nu numai un drept personal, ci și o obligație juridică. Paznicul este obligat să apere obiectul încredințat, santinela este obligată să-și apere postul. Neîndeplinirea acestor îndatoriri constituie, în unele cazuri, o infracțiune și persoanele vinovate pot fi trase la răspundere penală pentru neglijență sau, în alte cazuri, chiar ca pentru un fapt intenționat [6, 140].

Considerăm că aceste afirmații sunt corecte doar parțial. Apreciem că autorii susnuți încurcă noțiunea de apărare a drepturilor și libertăților cetățenilor, a intereselor publice cu noțiunea de legitimă apărare. Evident, persoanele în atribuțiile de serviciu ale cărora intră astfel de îndatoriri sunt obligate să asigure protecția valorilor încredințate spre pază, însă această protecție nu trebuie obligatoriu să fie realizată prin intermediul legitimei apărări, adică prin comiterea față de atacant a unor acte care formal îmbracă forma unei infracțiuni. Menționăm că aceste acte se exprimă mai des în cauzarea atacatorului a vătămărilor corporale, în omorul lui și în deteriorarea sau distrugerea bunurilor sale. În primul rând, atunci

când atacul este întreprins doar nemijlocit împotriva polițistului, el ca și orișice alt cetățean poate alege: să se apere sau să evite pericolul prin alte mijloace. De exemplu, în caz de atac tâlhăresc asupra sa, el poate să se apere cauzându-le atacanților daune, ori să le cedeze infractorilor bunurile cerute, ori să fugă. În al doilea rând, polițistul salvând victima unui atac banditesc poate doar să evacueze victima de la fața locului fără a intra în luptă cu infractorii, dacă reieșind din circumstanțele cazului îi va asigura astfel victimei o siguranță mai mare. Legea cu privire la activitatea poliției și statutul polițistului nu-l obligă să riposteze imediat atacului, ci să protejeze victima. Paznicul, la rândul său, dacă situația îi permite, poate să se închidă în încăperea păzită, dacă aceasta în opinia sa îi va asigura protecția mai efectivă a obiectului păzit, astfel evitând cauzarea imediată a daunei atacantului. Afirmăm deci că persoanele care au obligația de apărare a drepturilor și libertăților cetățenilor, a intereselor publice au, de asemenea, dreptul la legitima apărare. Legitima apărare devine o obligație pentru ei doar dacă nu există o altă cale de protecție.

Nu putem fi de acord cu opiniile expuse mai sus că pentru cetățenii de rând legitima apărare este doar un drept. Astfel, de exemplu, Constantin Florea afirmă că legitima apărare este, în genere, un drept subiectiv al cetățenilor, și nu obligație din partea lor. Legea nu-i obligă pe cetățeni să întreprindă acte de legitimă apărare [7, 140].

Aceasta se explică prin faptul că realizarea dreptului la legitimă apărare este legată de riscul provocării unui prejudiciu celui ce se apără, anume din acest considerent legiuitorul consideră că realizarea ei nu este obligatorie [11, 139].

Cu toate că în literatura de specialitate se precizează că legitima apărare reprezintă o activitate activă, ofensivă și subiectivă [6, 299], din dispoziția art.163 CP a RM „lăsarea în primejdie”, referitor la ultimul criteriu, reiese contrariul.

În opinia noastră, natura juridică a legitimei apărări are tangențe cu infracțiunea de lăsare în primejdie, chiar dacă la prima vedere

această legătură nu se observă. Deoarece lăsarea în primejdie, cum a specificat și Vincent Coussirat-Coustere, profesor de drept public, Universitatea din Lille II, Franța, care a efectuat o expertiză a Codului penal al Republicii Moldova, poate fi incriminată nu doar persoanelor ce practică o activitate medicală și persoanelor ce sunt obligate să poarte grija cui-va, dar și altor persoane. Lăsarea în primejdie are o definiție extensivă, astfel încât cuprinde orice situație în care nu s-a acordat ajutor unei persoane aflate în primejdie, dacă vinovatul știa despre primejdie și a avut posibilitatea de a salva persoana aflată în primejdie [13].”

Legătura între legitima apărare ca o cauză care înlătură caracterul penal al faptei și infracțiunea de lăsare în primejdie iese în evidență numai la întrunirea anumitor circumstanțe, într-o cauză penală:

- acțiunile făptuitorului întrunesc condițiile atacului, specificate în art.36 CP al RM (atac direct, imediat, material și real), care sunt îndreptate împotriva victimei;

- există o persoană terță ce cu bună știință lasă victima într-o stare periculoasă pentru viața ei având posibilitatea reală de a acorda ajutor, ultima fiind lipsită de posibilitatea de a se salva din cauza vârstei fragede sau înaintate, a bolii sau a neputinței.

În acest context, autorii ruși [9, 6] E.F. Pobegailo și V.P. Revin aduc următorul exemplu: cetățeanul Pevnev, anterior judecat, aflându-se în cămin în stare de ebrietate alcoolică, și-a bătut crunt concubina X., care era însărcinată. Toate acestea au avut loc seara, când în cămin erau multe persoane. Persoanele ce locuiau în cămin au auzit cum X. țipa, cerea ajutor și ruga să-i cruțe copilul, dar nimeni nu a intervenit. Cetățeanul Pevnev i-a cauzat lui X. multe leziuni corporale care au dus la decesul ei.

La întrunirea condițiilor anterior enunțate persoana terță este pusă sub presiune, datorită faptului că pe de o parte ea poate să acționeze conducându-se de art. 36 CP al RM, care nu o obligă să intervină pentru a salva viața și sănătatea persoanei atacate, dar îi oferă dreptul de a alege. Iar pe de altă parte, există prevederile art.163 CP al RM care o obligă să

intervenă, deoarece inacțiunea sa va fi calificată drept lăsare în primejdie. Nu importă în acest context dacă victima se află într-o stare periculoasă pentru viață și este lipsită de posibilitatea de a se salva din cauza vârstei fragede sau înaintate, a bolii sau a neputinței, din cauza unei alte persoane sau când ea însăși a pus victima într-o situație periculoasă pentru viață. Important este că persoana terță lasă cu bună știință fără ajutor persoana. Într-un alt exemplu, cetățeanul A., întâlnindu-se cu vecinul său B., care era însoțit de soția sa, i-a comunicat în glumă că a văzut-o pe soția acestuia cu un alt bărbat. Cet. B. auzind aceasta, s-a infuriat pe soție și a început s-o lovească cu pumnii, cauzându-i leziuni corporale. Toate aceste evenimente se petrec în fața cet. A. În exemplul dat observăm că cet. A. este persoana care a generat conflictul și a pus în pericol grav viața și sănătatea soției vecinului. Concepem că în această situație cet. A. îi revine sarcina de a stopa acțiunile cet. B, deoarece în caz contrar va fi tras la răspundere pentru infracțiunea de lăsare în primejdie.

Se creează cu totul altă situație atunci când persoana terță provoacă intenționat făptuitorul la acțiuni care vor pune în pericol grav viața și sănătatea victimei, cu scop de răfuială, răzbunare etc. În această situație persoana terță nu poate fi recunoscută că a acționat în legitimă apărare, deoarece a folosit acest atac ca motiv de săvârșire a faptei infracționale. Persoana terță ce a provocat intenționat atacul urmează, conform regulilor generale, să fie trasă la răspundere penală.

La fel, sintagma „cel vinovat a avut posibilitatea de a acorda ajutor părții vătămate” din conținutul art.163 CP al RM generează neînțelegeri cu esența cauzei de legitimă apărare. Conform autorilor Alexei Barbăneagră, Viorel Berliba, Constantin Gurschi, Vladimir Holban, Tudor Popovici, Gheorghe Uliu-novschi, Xenofon Uliu-novschi, Nicolae Ursu, prin sintagma „cel vinovat a avut posibilitatea de a acorda ajutor părții vătămate” se presupune că persoana are posibilitate reală de a acorda ajutor, dacă nu există un pericol serios pentru sine sau pentru alte persoane [4, 258]. Apreciem că este complicat de a determina si-

tuațiile în care se consideră că există o astfel de posibilitate de acordare de ajutor, deoarece legitima apărare de la sine e o confruntare (o luptă), astfel, în asemenea cazuri persoana își pune în pericol ca minimum sănătatea sa. În contextul dat apare întrebarea: există posibilitatea ca persoana să acționeze pentru a salva victima în cazurile prevăzute de art.163 sau pericolul vătămării proprii sănătăți exclude posibilitatea de a acorda ajutor? Pentru a evita astfel de situații, ce pot fi interpretate diferit de pe poziția legii, considerăm că direct în dispoziția art. 163 CP al RM ar trebui de indicat că persoana putea să acorde ajutorul necesar persoanei care se află într-o stare periculoasă pentru viață numai în cazul în care nu există un pericol pentru sine sau pentru alte persoane.

Concluzii. În concluzie, putem preciza că legitima apărare constituie un drept al fiecărui cetățean indiferent de profesia practică cu excepția a două situații în care ea devine obligație:

– pentru persoanele obligate să asigure paza, protecția intereselor publice, drepturilor și libertăților persoanelor fizice sau juridice – în cazurile când în circumstanțele create de atacantele nu pot asigura aceste sarcini prin alte mijloace;

– pentru orișice persoană fizică responsabilă care a atins vârsta generală a răspunderii penale (16 ani) – în cazurile când este atacată o altă persoană fizică ce se află într-o stare periculoasă pentru viață și este lipsită de posibilitatea de a se salva din cauza vârstei fragede sau înaintate, a bolii sau a neputinței, iar persoana fizică știa despre primejdie sau ea însăși a creat această situație și a avut posibilitatea de a acorda ajutor persoanei aflate în primejdie.

Bibliografie

1. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.94 // Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 1 din 12.08.1994.
2. Codul penal al R. Moldova, Legea nr.985-XV din 18.04.2002 // Monitorul Ofici-

- al al R. Moldova nr. 128-129/1012 din 13.09.2002.
3. Legea Nr. 320 din 27.12.2012cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului // Publicat : 01.03.2013 în Monitorul Oficial nr. 42-47.
4. Barbăneagră A., Berliba V., Gurschi C., Holban V., Popovici T., Ulianovschi G., Ulianovschi X., Ursu N. Codul penal comentat și adnotat. Chișinău: Cartier Juridic, , 2005.
5. Borodac A., Manual de drept penal. Partea generală, Chișinău 2005.
6. Botnaru St., Șavga A., Grosu Vl., Grama M., Drept penal. Partea generală. Vol. I, Ed. Cartier Juridic, Chișinău, 2005;
7. Drept penal. Partea generală. Manual sub red. lui A. Borodac. Ed. „Știința”. Chișinău, 1994.
8. Drept penal. Partea generală. Manual sub red. lui A. Borodac. Ed. „ Știința”. Chișinău, 1994. P. 140.
9. Побегайло Э.Ф., Ревин В.П. Необходимая оборона и задержание преступника в деятельности органов внутренних дел. Изд.: Академия МВД СССР, Москва, 1987.
10. Соколов Н., Чупаленков И., Необходимая оборона. Изд. Московский рабочий, Москва, 1972, p.60.
11. Уголовное право. Общая и Особенная части: Учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция». Под ред. Кашепова В. Издательство Былина, Москва, 2001.
12. Флоря Е., Гончар Н.. О необходимой обороне в новом Уголовном Кодексе Республики Молдова // Закон и жизнь» № 11(15), Кишинев, 2002.
13. http://www.google.md/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&ved=0CB4QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.dejure.md%2Flibrary_upld%2Fd390.doc&ei=2CdcUNCGOsn2sgapnYHYBw&usg=AFQjCNHWJU57SJ74Q0_TBUwW-TeVvBXQQ4A (vizitat 23.02.2014).